

Jedlik Ányos útinaplója (Ausztria, 1834. augusztus 11–28.)¹

Lelőhely: a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára BK. 184/I. 1. 9. sz. fondja.

Közreadja és a lábjegyzeteket összeállította: Székács István

11. Augustus.²

[Pozsony – Bécs: 65-70 km]³

Hat órakor el indultam Posonybul és 2 fertály egyre⁴ *Bécsbe*⁵ érkeztem. Az uton egy katona tiszten kívül még más utazókon kívül egy bécsi kellemetes leány vala társaságunkba, kivel az időt kellemetesen el töltöttük. Bécsbe érvén egyet mást vásárolván el mentem a' Leopold stadtí Theatrumba⁶, hol a' Doppelt gestalt⁷ nevezetű vígjátékot adták.

¹ Jedlik, aki 1831-től a pozsonyi királyi akadémia fizikatanára volt, 1834 augusztusában – a melki, a lambachi, a salzburgi, a kremsmünsteri és a seitenstetteri bencés apátságot is felkeresve – utazást tett Ausztriában barátjával, rend- és tanártársával, Mann Emiliánnal. Mann Emilián János (1797–1876) bölcséleti doktor, történelemtanár, utóbb a felső-ausztriai lambachi bencés apátság perjele volt. Teológushallgatóként Pannonhalmán tanultak együtt, majd mindketten tanították Győrött a rendi növendékeket. Pozsonyba egy év különbséggel kerültek, Mann 1830-ban, Jedlik 1831-ben. Három közös útjukról tudunk, az első kettőről Jedlik készített naplót, de mindkettő befejezetlen, mert a bejegyzések véget érnek a hazatérés leírása előtt.

Ferenczy az ausztriai útinapló évszámát Jedlik Perner nevű ismerőséhez 1881. augusztus 8-án írt levele alapján állapította meg, és az 1834-es dátumot támasztja alá az is, hogy az augusztus 19-ei bejegyzésben említett „132 esztendő” marchtrenki bölcső 1702-ben készült.

Az úti célok alapján kiszámítható, hogy Jedlikék a naplóban lejegyzett 18 nap alatt 30 városon és községen át – nem számítva a városokon belüli sétákat – összesen 600–650 kilométert tettek meg, főleg lovaskocsin, egy-egy alkalommal vasúton, illetve hajón utazva, valamint kétszer gyalog kirándulva.

Jedlik útinaplójának nyelvhasználata jól tükrözi szülőföldje, a nyugati palóc nyelvjárási régió, illetve a tágabb értelemben vett palóc nyelvjárási tömb sajátosságait. Ahogy már Ferenczy is érzékelte az 1850-ben megjelent *Sulyos testek' természettana* kapcsán: „Jedlik nyelvazete ott, ahol inkább elbeszélalni kell, mint fejtegetni, zamatos, népiesen magyaros...” (FERENCZY 2000, 569. o.) A jegyzetek közt kiemeltük a beszélt nyelvből származó, írásban is megjelenő hangtani és alaktani jelenségeket, illetve a tájnyelvi szavakat.

Az eredeti szöveg helyesírásán csak az érthetőség céljából változtattunk, így kitettük az elmaradt ékezeteket, az előforduló mondatkezdő kisbetűket nagybetűre cseréltük, illetve a tagoláshoz szükséges vesszőket és egyes hiányzó betűket szögletes zárójelben tüntettünk fel. Ahol szükséges volt, a földrajzi nevek helyes alakját lábjegyzetben közöltük.

Az ausztriai útról ld. FERENCZY 2000, 20–21. o. és MAYER 2010, 92. o., 146. o., 162–163. o.

² A napló bejegyzései előtt szereplő dátumokat félkövér betűvel kiemeltük, illetve a hiányzó adatot szögletes zárójelben tüntettük fel.

³ Az utazás során felkeresett vagy érintett városok, városrészek, községek, illetve tavak és hegység nevét, továbbá a megtett napi távolságot a bejegyzés dátuma után szögletes zárójelben tüntettük fel.

⁴ Fertály (*német* >): negyedóra. – Két fertály egyre: „kétnegyed” egyre, tehát fél egyre.

⁵ Jedlikék úti céljainak nevét a bejegyzésekben dőlt betűvel emeltük ki.

⁶ Az első bécsi külvárosi színház, az egykori Leopoldstädter Theater (Praterstraße 31) 1781–1847-ig működött, falai között főként vidám zenés darabokat adtak elő.

⁷ A művet nem sikerült azonosítani, címe helyesen: *Doppelgestalt* ('kettős alak').

12 August. [Bécs]

Reggel meg látogattam a' jádzó műhszmestert⁸, a' 5 házat⁹, azután délután egy keveset olaszul tanulván¹⁰ el mentem a' Kärtneri Theatrumba¹¹ hol a' Norma¹² adatott.

13 Aug. [Bécs]

Reggel a' hajamat megnyiratván, azután aprólékokat¹³ vásárolván meglátogattuk a' Mertz pinczét, ebédeltünk a' Korona kertbe muzsikával, és Kärtneri Theatrumba Zampa operát¹⁴ halgattam.

[Augusztus] 14.

[Bécs – Purkersdorf – Sieghartskirchen – Kapelln – Sankt Pölten: 65-70 km]

Elindultunk Bécsből $\frac{3}{4}$ 7te egy igen együgyü feleséges SzPölteni¹⁵ swáb társaságába. Háltunk *Burkersdorfb*¹⁶, ebédöltünk *Sichardkirchenbe*¹⁷, itt igen rossz volt a' bor. Uzsonnázunk *Capellbe*¹⁸. Itt mulattunk¹⁹ egy igen helyes, és pallérozott²⁰ kisaszszonnyal, kivel estvére SzPöltenbe az arany szarvasnál²¹ ismét öszvetalálkoztunk. *SzPöltenbe* vivén megnéztük az egész várost. Itt szép sétalón²² kívül vagyon Trasen²³ folyó, mely egynehány örlő, és köszörülő malmot²⁴ hajt. Itt vagyon egy helyes népkert²⁵ is, és egy katona nevelő ház²⁶, melynek templomában széna tartatik, 's azért különös volt előttem a' *His Dem* nivora[?] felírás. Püspök residentiaját²⁷ is meg jártuk. Ez nap akasztotta fel magát itt egy katona ifjoncz. Háltunk az arany Szarvasnál. Sétállás közben vacsora előtt szépen láttuk a' Stayeri hegyeket.²⁸

⁸ Játszó műszerek (hangszerek) mestere. – Jedlik valószínűleg zongora (fortepiano) vásárlását tervezte. Ld. az augusztus 16-ai bejegyzés elején a hangszer árának feljegyzését és a hozzáfüzött lábjegyzetet.

⁹ Fünfhaus ma Bécs XV. kerületének (Rudolfsheim-Fünfhaus) része. Nevét arról az öt házról kapta, amelyek egy egyházi birtok peremén épültek 1708–11 között.

¹⁰ Jedlik a megtekintendő olasz nyelvű operaelőadás miatt foglalkozott a nyelvvel.

¹¹ A bécsi lakosság minden rétege körében népszerű Theater am Kärntnertor vagy Kärntnertortheater (hivatalos neve Bécsi Császári és Királyi Udvari Színház) drámákat, opera- és balettelőadásokat, zeneműveket mutatott be. Az egykori karintiai kapunál 1709-ben felépült, 1761–1763-ben újjáépített színházat – a közeli új operaház megnyitása után – 1870-ben bontották le.

¹² Vincenzo Bellini (1801–1835) olasz zeneszerző operáját 1831-ben mutatták be.

¹³ Apró dolgokat, apróságokat.

¹⁴ *Zampa, avagy a márványmátka*: Ferdinand Hérolde (1791–1853) francia zeneszerző 1831-ben alkotott vígoperája.

¹⁵ Sankt Pölten-i.

¹⁶ Helyesen: Purkersdorf.

¹⁷ Helyesen: Sieghartskirchen.

¹⁸ Helyesen: Kapelln.

¹⁹ Társaságában kellemesen töltöttük az időt.

²⁰ Művelt, kifinomult.

²¹ Ti. az ilyen nevű fogadóban.

²² Sétálóutcán, sétányon.

²³ Sankt Pölten a *Traisen* folyó partján fekszik. – A kéziratban javítva ebből: *pölten*.

²⁴ Köszörülőmalom: a papírgyártáshoz felhasznált facsiszolatot (más néven faköszörületet, vagyis a rostjaira bontott fát) finom szemcséjű köszörűkövel előállító vízimalom.

²⁵ Németül Volksgarten.

²⁶ Kaszárnya, laktanya.

²⁷ Rezidencia (*latin*): magas rangú személy székhelye, lakhelye.

²⁸ Stájerország (németül Steiermark) tartomány hegyeit.

[Augusztus 15.]²⁹

[Sankt Pölten – Melk és környéke: 35-40 km]

/: 21 Fortepiano 4000 forint,³⁰

Misét a' Franciscanusoknál halgattunk.³¹ Az a' különös volt itt létünkör, hogy a' Sz. Pölteni leányokat barátságos mosolygásra gerjesztették egy szelid tekintettel. Elindultunk 9 óra után egy Watosenyi[?] helyes és beszédes leány, és ugyan ennek apja társaságában. ½ 1re értünk *Mölkbe*³², szálltunk az arany Keresztnél³³, ebédeltünk, átöltözködtünk /: a' mi nem kis tréfára adot[t] alkalmat /: felmentünk a' klastromba³⁴ és az egész épületet 's kertet nem kevés csudálkozással megszemléltük, a' Bals[?], Vendégek fogadója³⁵, 's a' Superior mineralogicus³⁶ jóságából megszemléltük. Utóbb a' Duna mellett sétáltunk,³⁷ és Weinzierlit³⁸ /: császár tulajdona és a' *Hohesecket*³⁹, *Lubereket*⁴⁰, *Weideneket*⁴¹ szépen láthattuk. Itt szép a' Posta ház; szállásunk volt az arany Keresztnél, a' kocsmárosnak két igen helyes, és nagyon barátságos leánya vala. Bőjtöltünk. Kocsmárosné szobánkat változtatni ajánlotta, nem éltünk ajánlásával, és alig alhattunk ki a' *Wilde Jagdtot*.⁴²

²⁹ A kéziratban tévesen „16. Aug.” dátummal.

³⁰ Fortepiano: a csembalónál erőteljesebb, de a mai zongoránál kisebb dinamikájú billentyűs hangszer. – Jedlik valószínűleg fortepiano vásárlását tervezte, ezért járt a hangszergyártónál, ld. az augusztus 12-ei bejegyzést. – „[...] 1832-es pénztári naplótöredékben szerepel október 22-én a bejegyzés: »A Fortepiano felhuzásáért 2 forint«. Ferenczy csak azt említi, hogy 1834-es ausztriai útján augusztus 12-én »Reggel meg látogattam a jászó műhsmestert«, a 16-ai írása fölé meg odaírja: »/: 21 Fortepiano 4000 forint«. Úgy látszik újat, jobbat akart venni, ezért nézett körül Bécsben. Maga is játszott a zongorán, mint 1835. augusztus 21-én írta fel naplójába, Frýdlant-ban (Friedland): »Ismét keresztül a városon mentünk a Vár vendégfogadóba, szépen vagyon el rendelve [berendezve], különösen tettek a székek, és hogy az ebédlőbe szép Fortepiano vala a vendégek számára, ezen jázdadtunk még a reggelink el készült.« (Mayer Farkas: *Jedlik Ányos (1800–1895) mint ember. Hogyan élt a nagy magyar fizikus a XIX. században?* http://mek.oszk.hu/05200/05230/pdf/Jedlik_elete.pdf)

³¹ Nagyboldogasszony parancsolt ünnepe, Szűz Mária mennybevitelének emléknapja alkalmából vettek részt a szentmisén a Sankt Pölten-i ferencesek 18. századi, rokokó és barokk stílusban épült plébániatemplomában.

³² Melk.

³³ Ti. az ilyen nevű fogadóban.

³⁴ Ti. az 1089 óta működő, 1701 és 1736 között barokk stílusban felújított melki bencés apátságba.

³⁵ Kolostori vendéggazda; vendéglátó ház gondnok, németül Gastmeister.

³⁶ Superior mineralogicus (*latin*): ásványtani felügyelő, az ásványtár felügyelője. – Jedlikék a melki apátság ásványtárát is megtekintették.

³⁷ Oda-vissza nagyjából 20 kilométert kirándultak Melk környékén.

³⁸ Valószínűleg a Melktől 10 km-re, a Duna túlsó partján található Leiben községhez tartozó *Weinzierl* ('vincellér') nevű helyről van szó. A közeli kastély (Schloss Leiben) 1796-ban került I. Ferenc osztrák császár (1804–1835) és magyar király (1792–1835) tulajdonába.

³⁹ Melk közelében a Duna mentén *Hoheseck* (Hohes Eck; Hohes Egg, Hohesegg) nevű település vagy hegy nem található. (Melktől délkeletre 60 km-re Gutenstein község mellett emelkedik a 618 m magas Hohes Eck nevű hegy, nem valószínű, hogy Jedlik ezt a messzi és nem túl jelentős csúcsot említi.)

⁴⁰ A Melk közelében, a Duna túlsó partján található, Emmersdorf an der Donau községhez tartozó *Luberegg* (Lubereck) kastélya 1795-ben került a Habsburgok birtokába, 1803–1811 között I. Ferenc nyári rezidenciája volt.

⁴¹ A Melk közelében, a Duna túlsó partján található, Leiben községhez tartozó *Weitenegg* (Weiteneck, Weideneck) vára Jedlikék utazásának idején még épségben állt, 1870-ben nagy részét elbontották.

⁴² *Wilde Jagd* ('vad hajsza, vadászat', más néven *Wilde Heer*, *Wütende Heer* 'bősz, dühödő sereg'): az Észak- és Nyugat-Európában elterjedt ősi népi mítosz szerint az éjszakai égboltot időnként démonok, természetfeletti lények, a halottak lelkeinek száguldó csapata népesíti be. A germán pogány időkől származó hiedelem a hegyekben, erdőkben, mezőkön zúgó viharos szelek megszemélyesítése. Ilyenkor jól be kell zárkózni a házba és imádkozni; a kocsmárosné a közelgő szélvihar miatt javasolhatta Jedlikéknek, hogy cseréljenek szobát, mert nem fognak tudni nyugodtan aludni, de ők nem hallgattak rá.

[Augusztus] 16.

[Melk – ? – Enns – Linz: 100-110 km]

2/4 9^{re43} tsaknem szomoruan bucsuztunk el az emlétet[t]⁴⁴ szép vendégfogadó leánykától. Utaztunk a' gyors kocsin a' Troppau⁴⁵ beli Természettudomány professorával⁴⁶, két angol dámával, és egy bécsi szép ifju kereskedőnéval[,] ki az utunkat sokat kellemesétette. Ebédültünk *Hembergbe*[?]⁴⁷ a' hegy tetején 23 személy[,] kik között egy szerdahelyi⁴⁸ fi is, és két helyes leány találkozt⁴⁹. *Enns* városocskán keresztül gyalogoltunk, és két fertály 9^{re50} *Lintzbe*⁵¹ érkeztünk, hol előbb a' hajónál, azután az ágyunál, 's végtére a' zöldfánál⁵² szállást kerestünk 's találtunk, itt az ablak olly alacsony vala[,] hogy az fejünket[,] midőn a' Linczi szépekre tekéngtünk[,] többször meg ütöttük.

[Augusztus] 17 [Linz]

Reggel az öreg templomba misét halgattunk[,]⁵³ a' plebánián láttuk az assistens⁵⁴ papokat[,] hogyan futottak a' sekristyebül. Különös a' fehér személyek⁵⁵ arany fejkötője. Csudáltuk a' szép oleandereket.⁵⁶ Felsétáltunk a' Jägermayer⁵⁷ felé, 's megláttuk 32 védő tornyok⁵⁸, vagy is a' külsőkkel együtt /: Volwerk⁵⁹ 46 :/ közül egynehányat, mindegyikbe találtak 11 ágyu 4 haubit⁶⁰. Az épület igen erős. A' paraszt gyerek órával. Jäger mayerba ebédeltünk cseh

⁴³ „Kétnegyed”, azaz két fertály kilencre: fél kilencre.

⁴⁴ Említett. – Az *i ~ é* hanghelyettesítés (nyílt *é*-zés) a Kisalföld déli peremén jellemző nyelvjárási jelenség.

⁴⁵ Troppau 1742 és 1918 között osztrák fennhatóság alatt állt mint Szilézia tartomány székhelye. A város jelenleg Opava néven Csehországhoz tartozik.

⁴⁶ Az augusztus 22-ei bejegyzés szerint családneve *Enns* volt, személyét nem sikerült azonosítani.

⁴⁷ A Melk és Linz közötti területen ilyen vagy hasonló nevű települést nem sikerült azonosítani.

⁴⁸ Dunaszerdahelyi.

⁴⁹ A *találkozik* régies jelentése itt: akad, található. A Czuczor–Fogarasi-féle szótár szerint: „1) Akár keresve, akár véletlenül elérkél, elétünik, birtokunkba jut; van, létezik. *Tiz legény között csak egy katonának való találkozott. A nagy úrnak is találkozik ura.* (K[öz]m.[ondás]). *Senki sem találkozott, ki vállalatomban [vállal(koz)ásomban] társ akart volna lenni.*” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. VI. kötet. 1874.)

⁵⁰ Fél kilencre (este).

⁵¹ Helyesen: Linz.

⁵² Ti. az említett nevű fogadóknban.

⁵³ Vasárnapi szentmisén vettek részt Linz barokk stílusú, 1669–78 között épült székesegyházában (Alter Dom, 'régí dóm'), mely egykor a jezsuiták temploma volt.

⁵⁴ Asszisztens, vagyis a szentmisét bemutató atya mellett segédkező.

⁵⁵ Fehérszemély: nő.

⁵⁶ Oleander (leander): babérrózsa (latin neve: *Nerium oleander*); a Földközi-tenger vidékén honos, piros, fehér vagy élénk rózsaszín virágú, mérgező levelű, örökzöld cserje; Közép- és Nyugat-Európában kedvelt dísznövény. – Jedliket évtizedek múlva, 1871-es németországi utazása során is megigézte a virágok szépsége: „Leipzigben [= Lipcsében] különös nagyságu fuxiákat, és igen különböző szinezettel, valamint pelargoniumokat [= muskátlikat] és rózsákat láthatni.” (Szeptember 2.) – „Az állat kert melletti Flora nevű kertet is meglátogattam, mely szépségre nézve, és különösen a Fuxiák buja tenyészetére, rózsák szépségére nézve, és a pálmaház előtti virágos térre nézve minden figyelmet megérdemel.” (Köln, szeptember 15.) – „Szóval az egész intézet [ti. a vegytani laboratórium] [...] válogatott s virágzó oleanderekkel és egyéb ékesítő növényekkel ünnepélyesen díszítve [...]” (Bonn, szeptember 18.)

⁵⁷ Az ilyen nevű fogadó.

⁵⁸ A Miksa József főherceg (1782–1863) által kezdeményezett Linz körüli védelmi vonal (Turmbefestigung Linz) az 1830-as években épült meg, 32 erődtornyóból és 14 további hadi létesítményből állt, melyek egy része máig fennmaradt.

⁵⁹ Vorwerk (*német*): külső erőd; előerőd.

pallirozott⁶¹ vendégekkel. Égzörgés⁶², nagy eső, szép szolgáló /: molnárné :/ Lövöldöző ház⁶³, ebben a' füttyülés etc. Theatrum⁶⁴ helyes, adatott a' Szapáry⁶⁵.

[Augusztus] 18. [Linz – Uhrfar]

Reggel kimentünk a' hidra és *Uhrfarbta*⁶⁶ felestökömöltünk⁶⁷. Nagy esőbe egy kovással megláthattuk és próbáltuk a' Vas utat.⁶⁸ Lois von Reichenau szépen beszélt németül.⁶⁹ Visza jövetel szép idővel meg történt. Az után a' Fabrikát⁷⁰ meglátogattuk, posztószövő[,] posztó nyíró, fonyó⁷¹[,] mángorló⁷² machinákat szemléltünk, a' szép tapétek⁷³ csinállását, festésit csudáltuk. A' leányok mind igen kellemes formájúak.

⁶⁰ Haubitze (*német*): tarack; rövid csövű, meredek röppályájú löveg. – A kéziratban a szó fölé írva: *Kapslisul*[?]

⁶¹ Pallérozott; művelt, kifinomult.

⁶² Mennydörgés. – Jedlik felvidéki szülőföldjén használt tájszó.

⁶³ Lövölde; céllövészetre berendezett épület; lövészek gyakorlatozóhelye.

⁶⁴ Az 1803-ban épült linzi Landestheater ('állami színház').

⁶⁵ Charlotte Birch-Pfeiffer (1800–1868) német színésznő és drámaíró 1831-ben írta meg a *Szapári Péter. Peter Szapár oder Des Ungarns Rache (Szapáry Péter, avagy Magyarország bosszúja)* című nemzeti vitézi játékot. A darabot Komlóssy Ferenc színész már 1833-ban lefordította magyarra. A magyar nyelvű ősbemutató Budán, a Várszínházban 1833. március 25-én volt. – Szapáry Péter (1630?–1707) katona és főúr több ízben sikerrel harcolt a törökök ellen. 1657-ben azonban elfogták, és Hamza bég börtönbe vetette. Kiváltásáig négy éven át sánylódott rabságban, a monda szerint a bég éhezett, ökör mellé, eke elé fogatta, és szántatott vele. Szapáry Buda 1686-os visszafoglalása után bosszút állhatott volna fogva tartóján, de megkegyelmezett neki. Hamza bég a bosszútól tartva korábban mérget vett be, de a megbocsátás hatására halála előtt még áttért a keresztény hitre. Nemcsak hazánkban volt ismert az irtalmas törökverő vitéz története, a monda Bécsen keresztül elterjedt Németországban, Dániában, Macedóniában is.

⁶⁶ *Urfahr* a Duna túlsó partján található, 1919 óta Linz része.

⁶⁷ Fölöstökömöl (a német *Frühstück* 'reggeli' szóból): reggelizik.

⁶⁸ Jedlik ez alkalommal utazott először vasúton. A Linz–Budweis (ma České Budějovice, Csehország) közti vasút (128,8 km), Európában Anglia után másodikként, 1825–1832-ig épült, a pályán lóvonatú kocsik közlekedtek.

⁶⁹ A közbevetett megjegyzésben I. Lajos Fülöp (*Louis-Philippe*) francia királyról (1830–1848) van szó, a *von Reichenau* megnevezést az magyarázza, hogy 1793-ban Svájcba menekülve álnéven Reichenau-ban vállalt tanítói állást.

⁷⁰ Gyárat. – Ausztria első textilgyára 1672-ben jött létre a Duna-parti városban, „K. K. Aerarial-, Wollzeug-, Tuch- und Teppichfabrik zu Linz” (Linzi Császári és Királyi Egyenruha-, Gyapjú-, Posztó- és Szőnyeggyár) néven 1850-ig működött.

⁷¹ Fonó. – Az *n > ny* átmenet a középpalóc és az Ipoly vidéki palóc nyelvjárás hangtani sajátossága.

⁷² Mángorló: mosott, áztatott textilanyag, ruhanemű simítására, puhítására való, forgó hengerekből álló eszköz.

⁷³ A *Tapet* régies német szó jelentése: szőnyeg; posztó.

[Augusztus] 19.

[Linz – Marchtrenk – Wels – Lambach – Vöcklabruck: 60-70 km]

A zöldfai⁷⁴ kocsmáros alkalmatosságával⁷⁵ lassu trappal⁷⁶ el kezdünk utunkat Salzburg fele. Utunkba *marktrenki*⁷⁷ kocsmába a' templom mellyet⁷⁸ egy nagy böcsöt⁷⁹ találtunk[,] mely 132 esztendő⁸⁰ vala. *Welsen* láttuk a' katona gyakorlást. Ispita⁸¹ felirással. Ebédeltünk *Lambachon* a' fekete lónál⁸². Itt igen helyes leányok szolgáltak[,] t. i. a' Neti és Juli.⁸³ Nagyon meleg volt. Meglátogattuk a' Bencze klastromot⁸⁴, nagy de nem igen tiszta. Szép templom.⁸⁵ 12^{en} laknak benne⁸⁶, megjártuk⁸⁷ egészen. Szép kertyek⁸⁸ vagyon[,] két fele gyönyörű a' kilátás. A' Traunná[*l*]⁸⁹ az alpi ambitus⁹⁰ csak termés kővel[,] mint az utca vala ki rakva, fel irtuk a' nevünket egy ajtóra. Korán értünk *Vöcklabrukra*⁹¹, beszáltunk egy sörföző kocsmába a' kapun⁹² kívül. Itt vacsora előtt ki mentünk dombon lévő templomhoz⁹³ sétálni. A' szolgáló

⁷⁴ Ti. a „Zöldfa” fogadóbeli.

⁷⁵ Alkalmatosság: jármű, lovas kocsi.

⁷⁶ Trapp (*német*): ügetés.

⁷⁷ Helyesen: Marchtrenk.

⁷⁸ Mellett. – Az *l* helyetti *j*-zés a keleti palóc és a Hernád vidéki palóc nyelvjárásra jellemző hangtani jelenség.

⁷⁹ Bölcset. – A *bölcso* > *böcsö* átmenet a palóc nyelvjárásra általánosan jellemző hangtani jelenség: a szótagzáró *l* az *ol*, *öl* hangkapcsolatban kiesik, és megnyújtja az előző magánhangzót. – Marchtrenki bölcso (marchtrenker Wiege, más néven Wiege der Alten, 'öreges bölcsoje'): 1702-ben a falu bírása, Johann Kätzingert egy folyton veszekedő házaspár számára bölcset készített, amellyel a falu közössége előtt megszégyenítette őket. Az egyik feltevés szerint a házaspárt bepólyázva nyilvános helyen a bölcsobe fektették, és a kárörvendő bábák ringathatták őket. A másik elképzelés szerint a fogadóban, vagyis a falu bírásának székhelyén kiállított bölcsobe a civakodó férjet és feleséget jelképező babákat helyeztek, a házaspár a szégyenbűntetést pénzzel, a közösség megvendégelésével válthatta meg. A pellengéreként használt bölcso egyik oldalán egy bepólyázott gyermekként ábrázolt férfialak, a másikon egy ugyanígy lefestett nőalak látható, szégyenét mindkettő rövid gúnyversben adja elő. A jogtörténeti kuriózum a Gasthof Fischer nevű fogadóban volt kiállítva, itt látták Jedlikék is, 1911 óta a linzi vármúzeum őrzi.

⁸⁰ Jedlik pontos kormeghatározása (132 év) a marchtrenki bölcso készítése idejének (1702) ismeretében alátámasztja az utazás Ferenczy által megállapított 1834-es évszámát. Ld. az első lábjegyzetet.

⁸¹ Ispitály, ispotály (*latin* > *német*): kórház.

⁸² Ti. a „Fekete ló” nevű fogadóban.

⁸³ Jedlik magyaros becenévvel említi a felszolgálólányokat. Neti az Annette beceneve.

⁸⁴ Az 1056 óta a bencés rendhez tartozó, a 17–18. században barokk stílusban átalakított lambachi apátság.

⁸⁵ A középkorban épült, 17–18. században barokk stílusban átalakított apátsági templom.

⁸⁶ Ti. az apátságban.

⁸⁷ Bejártuk.

⁸⁸ Kertjük. – A többes szám harmadik személyű birtokos személyjel (*j*ük > *j*ek hangváltása (a *kertyék* alak használata) a keleti középpalóc és az Ipoly vidéki palóc nyelvjárásra jellemző.

⁸⁹ A Traun folyónál.

⁹⁰ Ámbitus (*latin* >): oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác.

⁹¹ Helyesen: Vöcklabruck.

⁹² A városkapun. – A városban, az egykori városfal részeként, két középkorban épült, kapuval ellátott torony áll, az Unterer és az Oberer Stadtturm ('alsó és felső városorony').

⁹³ A 15–16. században gótikus stílusban épült, egyedi módon két egymás után álló toronnyal ellátott Mária-kegytemplom (Wallfahrtskirche Maria Schöndorf) az óvárostól délre, az úgynevezett Schöndorfi-fennsíkon található.

leányok közül a' Gruber Rézi⁹⁴ igen jó kedvű. Vagyon theatruma.⁹⁵ Nem régibe el igett⁹⁶ 15 háza; igen jó kenyere volt[,] mint Linzbe. Itt fizettünk legelőször rhenusi értékben⁹⁷.

[Augusztus] 20.

[Vöcklabruck – Frankenmarkt – Neumarkt – Salzburg: kb. 60 km]

Elindultunk 6 órakor, leírhatatlan szépségű tájékokon⁹⁸ kocsizván el értünk *Trenkenmarktba*⁹⁹, itt reggelit vettünk, 40 x¹⁰⁰. Az után gyönyörködve a' tájékban, már erre többnyire faházok¹⁰¹ vannak, de igen szélessek¹⁰², beszóltunk egy lakáshoz folvást¹⁰³ való tavasz vizét, az mondja az agriculturának¹⁰⁴ igen jó. El értünk *Neumarktba*¹⁰⁵, Rusti¹⁰⁶ bort ajánlottak, és Stohweinnek¹⁰⁷ nevezték. Az ebéd nem igen jó, a' kilátás, valamint¹⁰⁸ mindég[,] felséges. Ismét egy igen hosszú statio¹⁰⁹ vagyon *Salzburgba*. Ide értünk $\frac{3}{4}$ 6ra[,] beszóltunk a' hajóhoz¹¹⁰, és a' várost nagyából¹¹¹ megjártuk.

[Augusztus] 21. [Salzburg; Aigen]

Öltözés közben meg hallottuk a' muzsikáló harangjátékot¹¹². A' harangok hangja nem kellemes, nincs tiszta öszvehangzások¹¹³, és a' játék nem igen pontos. Minden hónapban¹¹⁴ más darabot jádzik. Azután ki mentünk *Aigenba*, a' hol az ugrókut¹¹⁵, kert, viz esés le

⁹⁴ A Theresia magyaros beceneve.

⁹⁵ Vöcklabruck város színháza.

⁹⁶ Elégett. – Az *elígett* alak a nyugati palóc nyelvjárási régióra – benne Szímőre, Jedlik szülőfalujára is – jellemző zárt *i*-zés (*é* > *i* hangváltás) példája.

⁹⁷ A rajnai forint (rhenusi vagy rénes forint) eredetileg a Rajna menti választófejedelmek által a 14. századtól veretett aranypénz volt, Közép-Európában a 16–19. században a 60 krajcárt (a tallér kétharmadát) érő német (osztrák) ezüstforint megnevezésére használták. – Rhenus: a Rajna latin neve.

⁹⁸ Tájakon.

⁹⁹ Helyesen: Frankenmarkt.

¹⁰⁰ 40 x: 40 krajcárért. – A krajcárt általában *kr*-nek vagy *xr*-nek jelölték, illetve kézírásban sokszor csak *x*-szel rövidítették.

¹⁰¹ Az *á* utáni *o*-zás a nyugati palóc régió kistalpai nyelvjárásokkal (csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoport) érintkező részein jellemző hangtani jelenség.

¹⁰² A mássalhangzók magánhangzóközi helyzetben történő megnyúlása (*szélessek* > *szélessek*) a csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoportra jellemző hangtani jelenség.

¹⁰³ Az *ly* helyetti *l*-ezés a nyugati palóc nyelvjárásra jellemző hangtani jelenség.

¹⁰⁴ Mezőgazdaságnak (*latin*).

¹⁰⁵ A város mai teljes neve Neumarkt am Wallersee.

¹⁰⁶ Rust magyar neve Ruszt, a város Sopron vármegyéhez tartozott, 1921-ben csatolták Ausztriához.

¹⁰⁷ Strohwein (*német*): szalmabor; későn szüretelt, egy-két hónapig szalmán szárított, érlelt szőlőből készülő csemegebor.

¹⁰⁸ Amint, ahogy.

¹⁰⁹ Állomás, *itt*: útszakasz. – Neumarkt és Salzburg között több mint 20 km a távolság.

¹¹⁰ Ti. „A hajóhoz” nevű fogadóba.

¹¹¹ Nagyjából.

¹¹² A salzburgi Residenzplatzon álló, 1577–1602 közt emelt Neue Residenz nevű épület tornyát 1702-ben megmagasították, és elhelyezték benne a harmincöt, 1688–89-ben öntött harangból álló harangjátékot (Glockenspiel). A zenélő szerkezet 7, 11 és 18 órakor szólaltatja meg főként Haydn, Leopold és Wolfgang Amadeus Mozart műveit.

¹¹³ Összhangjuk. – *Öszvehangzás* a korabeli szótár szerint: „Kellő viszony az ének, vagy hangszerek különböző hangjai között, az illető művészet szabályai szerint.” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. IV. kötet. 1867)

¹¹⁴ Hónapban.

¹¹⁵ Szökőkút.

irhatatlan benyomást tett belénk.¹¹⁶ Az itt látott istálló is meg tetzet mindegyikünknek. Az után egy Rosenegger nevezetű kertbe¹¹⁷ mentünk, a' hol a' római régiségek ástnak ki¹¹⁸, itt a' kert helyes, és több kőből faragott kép szobrokkal¹¹⁹ ékes. Ugyan ezen Rosenegger már 5 ezer talléron¹²⁰ el adott sok régiségeket a' Bajor királynak.¹²¹ Dél után meg néztük a' Leopold'skronet¹²², ez egy szépen épült nagy palota, főképp gradicsai¹²³ nevezetűsek. Sok benne a' kép, de a' javát már eladták: nevezetesen a' 280 pictornak¹²⁴ képe, mellyeket ők magok festettek.¹²⁵ Ugyan ekkor meg néztünk egy deszka metszőt¹²⁶, és egy vas hámort¹²⁷. Este sétáltunk a' Nonnbergen¹²⁸, beszélgettünk az emberekkel, keresztül mentünk a' temetőn, 's fel tettük, hogy még egyszer maglátogattuk. Este a' vacsoránál orosz urakkal 's Dánokkal mulattunk¹²⁹.

¹¹⁶ Aigen Salzburg előkelő lakónegyede. A városrészben található angolkert 1780 körül létesült, 1804-ben jelentősen kibővítették, ma tájvédelmi körzet. Kanyargós útjaival, hídjaival, barlangjaival, vízeséseivel, szökőkútjával, kilátójával a 19. század eleji kertművészet egyik legjelentősebb alkotása.

¹¹⁷ Josef Rosenegger (1767–1846) műkertész, múgyűjtő, amatőr régész 1792-ben hozta létre a sziklakertet a városon átfolyó Salzach keleti partján emelkedő Bürglstein dombon. A különféle zöldségekkel, gyümölcsökkel és egzotikus növényekkel beültetett parkot, ahol gyalogutak, pihenőhelyek, szobrok is várták a látogatókat, kiváló üzleti érzékkel népszerű látványossággá tette.

¹¹⁸ Rosenegger a park kialakítása során római kori temető nyomaira bukkant, a leletek (érmék, ékszerek, urnák) bemutatására külön múzeumot hozott létre. Az amatőr régész nem érte be ennyivel, a műtárgyakat hamisította is, és a hamisítványokat áruba bocsátotta.

¹¹⁹ Képszobor: valamely személy képmását, illetve teljes alakját ábrázoló szobor.

¹²⁰ A kéziratban javítva ebből: *forinton*.

¹²¹ I. Lajos bajor király (1825–1848) 1833-ban és 1837-ben vásárolt Roseneggertől, mint utóbb kiderült, hamisítványokat.

¹²² A rokokó stílusú Leopoldskron kastélyt Leopold Anton von Firmian (1679–1744), Salzburg érseke építtette 1736–40 között a Leopoldskroner Weiher nevű tó partján, 1760-ban klasszicista stílusban újították fel. A kastély neve a tulajdonos keresztnévéről és dél-tiroli szülővárosa, Mezzocorona nevének németre fordított második eleméből ered.

¹²³ Grádicsai *itt*: lépcsősorai, lépcsőházai.

¹²⁴ Pictor (*latin*): festő.

¹²⁵ A kastély építetőjének unokaöccse és örököse, a művészetpártoló Laktanz von Firmian (1709–1786) itt helyezte el 570 festményből álló gyűjteményét, benne Tiziano, Dürer, Rubens és Rembrandt alkotásait. A kollekció csaknem 300 portrét tartalmazott, többnyire festők önarcképeit. A múgyűjtő főúr fia nem volt fogékony a művészetek iránt, és továbbadta a képek egy részét. Utóbb, 1837-ben az épület új tulajdonosa az egyedi és rendkívül értékes festmények többségét potom áron eladta.

¹²⁶ Deszkametsző malom, fűrészmalom: faanyag feldolgozására használt, vízi energiával meghajtott, fűrészlapokkal ellátott gépezet.

¹²⁷ Hámor: rendszerint vízi erővel működő kisebb ipari berendezés volt, melyben egy fel-le mozgó, súlyos kalapáccsal fémérből félkész termékeket, illetve szerszámokat készítettek.

¹²⁸ A Salzach folyó melletti Nonnberg dombon található a németajkú területen legkorábban (711/712) alapított zárda, a nonnbergi bencés apácakolostor, melynek román kori elemeket is őrző temploma 1464 és 1509 között késő gótikus stílusban épült újjá, a 18. században pedig barokk stílusban alakították át.

¹²⁹ Társaságukban töltöttük az időt.

[Augusztus] 22.

[Salzburg – Fürstenbrunn – Untersberg hegység: kb. 15 km]

El bucsusztunk a' Troppai társunktól¹³⁰, 's ki mentünk sétálni a' nagyon közelre látszó *Unrtersbergre*¹³¹, a' menés tartott 2 ½ óráig. Eligazítottuk magunkat a' Fürsten brunhoz¹³², ez nem más[,] mint a' hegyrül nagy sebességgel le omló patak. Le irhatatlan szépségük, 's néha borzasztók ennek némely részén. Különösen a' hol a' hegy hasadékból ki zúdul. Itt a' hasadékba 21 lépcsőn le lehet menni, és a' crystall tisztaságú vizet bámulva csudálni, miként változik a' leg tisztább hó formába. Az ember azt véli[,] hogy a' hegy már már ott akarja nyomni. Magossága circiter¹³³ 800 lábnyira¹³⁴ vagon. Ebédeltünk a' márvány globisok malmába¹³⁵; ezen malmocskákat előbb, mintsem megmutatták volna[,] csak játéknak tartottuk, vize ezen pataknak olly hideg[,] hogy a' kéz sokáig ki nem álhattyá; 's azért is igen hideg szél fűj folvást a' leomló viz erányában. — Rettentő vala az Untersberg'nak meg mászása.¹³⁶ Egy bajor leánytul vezetettvén meg vasalt¹³⁷ hoszsu pálczákkal elindultunk ¼ 3ra. Elein az ut egész a' márvány fejlődésig¹³⁸ meglehető¹³⁹, de azután jön a' hadd el hadd. A' hegyoldala ollyan, mint egy meredek ház tető, csupa kő, de még is a' még rothadt fa levelekből eredet[t] fekete trágya forma földdel¹⁴⁰ be földve; nagy mezővel, 's bokrokkal be boritva. Itt nem lehet menni[,] csak mászni. Az említett bot segítségével¹⁴¹ nélkül lehetetlen lett volna fellebb¹⁴² halladnunk. Többször az ember vissza vissza csuszik vagy hompolog¹⁴³. Az Emilián¹⁴⁴ nem győzőt[t] sopánkodni a' balgatag tetten, hogy a' hegy mászásra magát el tökéllé, 's ő miatta az egész hegyet meg mászni nem lehetett. Minekutánna már három óráig fel felé mentünk, le

¹³⁰ Az Enns nevű troppai természettudomány-professzortól, ld. az augusztus 16-ai bejegyzést.

¹³¹ Az Untersberg hegység a Berchtesgadener-Alpok része, Ausztria és Németország határán, Salzburgtól 10 kilométerre emelkedik. Legmagasabb csúcsa német területen a Berchtesgadener Hochthron (1973 m), osztrák területen a Salzburger Hochthron (1853 m).

¹³² Fürstenbrunn község az Untersberg lábánál fekszik, innen ered három forrásvíz (az egyik 1400 méteres magasságból érkezik) összefolyásából a Glan (Glanbach) patak. Egykor innen szállították a salzburgi hercegek számára naponta a friss ivóvizet, ebből származik a forrás és a község neve (Fürsten 'hercegi' + Brunnen 'kút, forrás'), és a környék hatalmas föld alatti vízkészletéből biztosították Salzburg ivóvízellátását egészen a 20. század végéig.

¹³³ Circiter (*latin*): körülbelül.

¹³⁴ Láb: régi hossz mértékegység, 12 hüvelyknek felel meg. A magyar láb 31,6081 cm volt. – 800 láb csak kb. 250 méter, tehát Jedlik adata téves.

¹³⁵ „Márvány globisok (golyóbisok) malma”: 1699 óta működő, kő csiszolására, márványgolyók készítésére szolgáló malom Fürstenbrunnban, ma az itt létrehozott Untersbergmuseum része. Az Untersberg környéki, nagy esésű hegyi patakokra települt *Kugelmühle*-kben különféle méretű golyókat készítettek, melyeket díszítőelemnek, gyermekjátéknak, ágyúgolyónak, hajók ballasztjának is használtak.

¹³⁶ Fürstenbrunnból indultak a márványbányáig, onnan a Geiereck (1806 m) vagy a Salzburger Hochthron (1853 m) volt a céljuk. A csúcsokhoz vezető rövidebb út 3-4 km, a hosszabb 5-6 km.

¹³⁷ Vaslemezzel ellátott, megerősített.

¹³⁸ Márványfejtés, márványbánya az Untersberg hegység lábánál Fürstenbrunn mellett. Az ún. untersbergi márvány volt Salzburg építkezéseinek fontos alapanyaga.

¹³⁹ Elfogadható, elég jó. – A korabeli értelmező szótár szerint *meglehető*: „A maga nemében közepszerű, mi az igényeket sem felül nem múlja, sem egészen kielégítően nem hagyja. A mérsékelt dicsérés vagy helybehangzás jelzője.” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. IV. kötet. 1867)

¹⁴⁰ Földdel. – A *föld* > *főd* átmenet a palóc nyelvjárásra általánosan jellemző hangtani jelenség: a szótagzáró *l* az *ol*, *öl* hangkapcsolatban kiesik, és megnyújtja az előző magánhangzót.

¹⁴¹ Az *i* ~ *é* (*említett* ~ *emlétt*; *segítsége* ~ *segétsége*) hanghelyettesítés (nyílt *é*-zés) jelensége a Kisalföld déli peremén jellemző nyelvjárási jelenség.

¹⁴² Az *l* + *j* hangkapcsolat helyett *ll* ejtése a nyugati palóc nyelvjárásra jellemző.

¹⁴³ A *hompolyog* ige tájnyelvi alakváltozata, jelentése: 'hempereg, gurul'. – Az *ly* helyetti *l*-ezés (*hompolyog* ~ *hompolog*) a nyugati palóc nyelvjárásra jellemző hangtani jelenség.

¹⁴⁴ Jedlik útitársa Mann Emilián volt, ld. az első lábjegyzetben.

indultunk, 's más fél óra alatt a' golyobis malomba valánk. Iszonyu vala a' szomjuságunk, nem lehetett egyszerre el oltani. Vacsoráztunk a' golyobis malomnál és a' kocsmáros lovain bekocsiztunk Salzburgba. Itt találtuk még a' Troppai Enns Professort és ismit¹⁴⁵ el bucsuztunk tőle.

[Augusztus] 23. [Salzburg; Hellbrunn]

Reggel fel kelvén meg kaptuk a' mosatott ruhákat egy igen helyes mosónétul, a' ki Inn....bül[?]¹⁴⁶ való volt. Azután a' Hayden és a' Mozárt leánytestvérje sirjait a' Petertemplomába meg néztük,¹⁴⁷ szinte¹⁴⁸ meglátogattuk a' Sebestyén templomát is, a' hol a' Paracelsus monumentuma találtatik¹⁴⁹. El mentünk a' Museum physicumot¹⁵⁰ is meglátogatni, mellyet a' Mayer Professor¹⁵¹ /: kisdéd¹⁵² ember :/ nagy szivességgel meg mutogatott; a' Museum várákozásunkat fellül multa. Itt vagyon egy hydraulin[?]¹⁵³. Két nagy parabolikus tükör¹⁵⁴, egy Theodolith¹⁵⁵, különösen meg érdemlik a' figyelmet. Még egynehány templomba bé tekintettünk. Ebédeltünk a' Mirabel nevezetű kastély szép kertjiben.¹⁵⁶ — Ebéd után megnéztük a' Benedictinusok Residentiaját¹⁵⁷; de othon senkit sem találván kimentünk a'

¹⁴⁵ Ismét.

¹⁴⁶ Nehezen olvasható, talán a Salzburgtól 30 kilométerre, Németországban lévő *Inzell* községről van szó.

¹⁴⁷ Joseph Haydn öccse, *Johann Michael Haydn* (1737–1806) zeneszerző és Mozart nővére, *Maria Anna Mozart* (1751–1829), becenevén Nannerl, csembalista és zongorista közös kriptában nyugszanak a salzburgi Benedek-rendi Szent Péter-apátság (Stift Sankt Peter) temetőjében (Petersfriedhof). Az apátság eredetileg román korban épült, 1760–82 között rokokó stílusban felújított templomában (Stiftskirche St. Peter) található Johann Michael Haydn síremléke, amelyen a zeneszerző szívét tartalmazó urnát helyezték el.

¹⁴⁸ Szintén.

¹⁴⁹ Paracelsus (Theophrast von Hohenheim, 1493–1541) svájci származású német orvos, természettudós, alkimista, filozófus élete utolsó éveit Salzburgban töltötte, itt temették el a korábbi, 16. század elején emelt Szent Sebestyén-templom temetőjében, később síremlékét az 1749–1753 között barokk stílusban újjáépült templomban helyezték el.

¹⁵⁰ Az 1622-ben alapított, 1810-ig bencések által fenntartott, 1850-ig főiskolaként működő salzburgi egyetem fizikaszertárát.

¹⁵¹ A salzburgi főiskola fizikatanára, a fizikaszertár őre, személyét nem sikerült azonosítani.

¹⁵² Kis termetű.

¹⁵³ A szó nehezen olvasható, csak az vehető ki belőle, hogy valamilyen hidraulikus szerkezet. (Mayer Farkas megjegyzése.)

¹⁵⁴ Parabolikus tükör: olyan tükör, amelynek síkmetszete parabola. A konkáv parabolikus tükör a párhuzamos sugarakat a fókuszpontjában gyűjti össze, a fókuszpontjába helyezett sugárforrás sugarait pedig párhuzamos nyalábként vetíti ki. A parabolikus tükröt Arkhimédész találta fel a Kr. e. 3. században, aki a legenda szerint ennek segítségével védte meg Siracusa városát a római hajóhad támadása ellen úgy, hogy a nap sugarait a hajók fedélzetére koncentráta, és így felgyújtotta őket. Parabolikus tükröt a 17. század óta alkalmaztak az optikai távcsövekben.

¹⁵⁵ Teodolit: távcsővel felszerelt optikai műszer vízszintes és magassági szögek, valamint távolságok meghatározására.

¹⁵⁶ Az 1606-ban épült, 1700-as években barokk, 1818-ban klasszicista stílusban felújított Mirabell kastély parkja a világ egyik legszebb virágoskertje, melyet a 17. század végén, 18. század elején alakítottak ki szobrokkal, szökőkutakkal, pálmaházzal, madárházzal, szabadtéri színpaddal.

¹⁵⁷ Rezidencia (*latin*): székház. – A német nyelvterületen legkorábban, 696-ban alapított, román korban épült, a 17–18. században barokk stílusban átalakított salzburgi Benedek-rendi Szent Péter-apátságról (Stift Sankt Peter) van szó.

Hallabrunba¹⁵⁸, hol a' vizi mesterségek¹⁵⁹ nagyon érdeemesek figyelemre. Megnézván a' kertet vissza sétáltunk. Azután ki sétáltunk az Lonczi[?] elő városba¹⁶⁰, fel mentünk a' Capucinus hegyre¹⁶¹. Vacsoráztunk a' Gansnál.¹⁶² Vacsora után haza tértünk.

[Augusztus] 24.

[Salzburg – Fuschlsee tó – Sankt Gilgen – Wolfgangsee tó – Bad Ischl: 50-55 km]
Hat óra kor reggel el indultunk egy Rechenbergi Canonicus¹⁶³ tá[r]saságában Salzburgbul. Az idő kellemetes, a' tájék gyönyörű vala, el mentünk a' Fusschel¹⁶⁴ et Wolfgang¹⁶⁵ tavak mellett. S. Gilgenbe¹⁶⁶ misét halgattunk,¹⁶⁷ hol Ruthal¹⁶⁸ is leve szerencsénk öszetalálkozni. Rövid beszélgetés után magunkhoz reggelit vevén el indultunk és két óra után Ischlbe¹⁶⁹ be értünk, a' Postánál¹⁷⁰ háltunk. Ebédeltünk, azután az Edl Aszszonságot meglátogattuk, kinek a' fija minden Ischlbe találkozó¹⁷¹ nevezetes helyet megmutogatott. Utóbb bajunk volt a' kocsisunkal, azért el tökélttük magunkat hogy Postán¹⁷² folytatjuk utunkat a' Gmunden tóig.¹⁷³ Sétáltunk estve is, és vacsoráztunk. A' szomszédink csevegése miatt nem alhattunk.

¹⁵⁸ Salzburg Hellbrunn nevű déli városrészében található az 1613–1615 közt késő reneszánsz és manierista stílusban épült, vizi játékaikról ismert hellbrunni kastély. Kertjében a közeli hegyekből érkező források vizét felhasználó látványosságok várják a látogatókat: különleges szökőkutak, víz mozgatta figurák, a bokrok és fák lombjai alatt rejtőző, a legváratlanabb pontokról előspriccelő vízsugarak. 1750–53 közt készült víz mozgatta mechanikus, zenélő színháza, mely a nyüzsgő várost, a különféle mesterségeket jeleníti meg.

¹⁵⁹ Mutatványok, furfangosságok.

¹⁶⁰ Salzburg ilyen vagy hasonló nevű külvárosát nem sikerült azonosítani.

¹⁶¹ Kapuzinerberg: 640 méter magas domb a Salzach folyó keleti partján. A magaslat nevét adó középkori erődből kialakított kapucinus kolostor 1599–1605 között épült, mai formáját 1690 körül nyerte el. A dombra 11 stációkápolnából álló keresztút vezet (1736–1744), tetején 1629-ben épült a Franziskischlössl, az egykori erődítmény, mely utóbb vadászházként működött.

¹⁶² A 1812-ben megnyitott Ganshof nevű vendégfogadó mind a mai napig működik Salzburg Maxglan városrészében.

¹⁶³ Egy reichersbergi apátságból való ágostonrendi kanonok szerzetes. – Reichersberg Salzburgtól 75 kilométerre északkeletre található, apátságát (Stift Reichersberg) 1084-ben alapították, a 12. század óta az ágostonos regulát követő kanonokrend működik benne, szerzetesei ünnepélyes liturgiát és lelkipásztori munkát végeznek. Az eredeti román-gótikus kolostor tűzvészben pusztult el, 1695-ben építették újjá barokk stílusban.

¹⁶⁴ A Fuschlsee nevű tó Salzburgtól 20 km-re keletre, hosszúsága 4,1 km, szélessége 0,9 km.

¹⁶⁵ A Wolfgangsee nevű tó Salzburgtól 30 km-re keletre, hosszúsága 10,5 km.

¹⁶⁶ Sankt Gilgen község a Wolfgangsee északnyugati partján.

¹⁶⁷ A vasárnapi szentmisén vettek részt.

¹⁶⁸ Valószínűleg egy Ruth nevű lányról van szó.

¹⁶⁹ Bad Ischl, melynek gyógyfürdője 1822 óta működik, Jedlik utazásának idején már európai híru fürdőváros volt.

¹⁷⁰ Bad Ischl 1827/1828-as szezonban nyílt első hotelje, a Gasthof zur Post (ma Hotel zur Post), melyben a városi postahivatal is működött.

¹⁷¹ Található.

¹⁷² Postakocsival. – A 19. századi értelmező szótárban a posta szócikk példamondataiban megtaláljuk a 'jármű' jelentést is: „*Indúl, megjön, elmarad a posta. Postán menni, utazni, leveleket, málhákat küldeni. Külön postán utazni. A postát elszalasztani.* Minthogy a posták rendszeren sebesebben járnak, innen jelent sebességet is. *Hamar ott termett, mintha postán ment volna.*” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. V. kötet. 1870.)

¹⁷³ Jedlikék másnapi úti céljáról van szó. A Gmunden várostól délre 12 kilométer hosszan elnyúló Traunsee 191 méteres mélységével Ausztria legmélyebb tava.

[Augusztus] 25

[Bad Ischl – Ebensee – Gmunden – Lambach – Kremsmünster: kb. 80 km]

Reggel a' Postán¹⁷⁴ el indultunk 6 órakor, 2/4 9^{re175} elirtünk¹⁷⁶ *Ebenseere*. Itt sófőzést¹⁷⁷ meg néztük, reggeliztünk, és át hajókáztunk a' tavon¹⁷⁸. Részint borzasztó, részint elragatto szép itt a' tekintete¹⁷⁹ a' tájéknak.¹⁸⁰ 11 órára ki száltunk *Gmundenba* az *aranyhajónál*¹⁸¹, 's ebédet parancsolván alkalmatosságot¹⁸² kerestünk *Lambachra*¹⁸³ hogy a' *Traun* esésit¹⁸⁴ megláthassuk. Ebéd után el indultunk 's el értünk az eséshez. Szép volt ez[,] de még szebb lett[,] midőn a' vizet öszve szorítottuk.¹⁸⁵ Megérdemlette a' látást. *Lambachra* 5 órakor érvén egy uj alkalmatosságrul gondolkodtunk[,] hogy még az nap *Cremsmünsterbe*¹⁸⁶ mehessünk. A' Thier kocsmáros a' zöldfa¹⁸⁷ mellett ígérte készségeit¹⁸⁸, 's nem drágán. Még¹⁸⁹ a' kocsi elkészült, a' lovak kaptak, magamat a' *fekete lónál*¹⁹⁰ egy Nethi¹⁹¹ nevezetü gyönyörű leánnyal mulattam¹⁹². Ebédeltünk 6 órakor, és el irtünk ¼ 10^a Cremsmünsterbe, be száltunk a' hegyen lévő vendégfogadóba.

¹⁷⁴ Postakocsival.

¹⁷⁵ Fél kilencre.

¹⁷⁶ Elértünk. – Az *elirtünk* alak a nyugati palóc nyelvjárási régióra – benne Szímőre, Jedlik szülőfalujára is – jellemző zárt *i*-zés (*é* > *i* hangváltás) példája.

¹⁷⁷ Ausztria sótermelésének központja, Ebensee sólepárló üzeme 1596 óta mindmáig működik. A „sófőzés” során a Halstatt környéki sóbányákból származó, 40 kilométeres csővezetéken érkező sótvíz párolással nyerik ki.

¹⁷⁸ A déli parton fekvő Ebenseetől az északi parti Gmundenig 12 km-es utat megtéve áthajózták a Traunsee tavat.

¹⁷⁹ Látványa.

¹⁸⁰ A tó környezete meglehetősen változatos. A keleti part meredek és nehezen megközelíthető, a Traunstein (1691 m) és más magas hegyek uralják. A nyugati partot kiterjedt rétek és középhegységi tájak jellemzik. A mérsékeltén vagy erősen erdőszült magaslatok 700–1100 m magasságig emelkednek.

¹⁸¹ Jedlikék a gmundeni „Aranyhajó” fogadóba (*Gasthaus Goldenes Schiff*) tértek be ebédelni.

¹⁸² Járművet, lovas kocsit.

¹⁸³ Úti céljuk a felső-ausztriai Lambach város volt, melynek 1046-ban alapított, 1056 óta Benedek-rendi apátságát a 17–18. században barokk stílusban alakították át.

¹⁸⁴ A Traunsee tavat Gmundennél elhagyó Traun folyón a tóparti város és Lambach között nagyjából félúton található a 12 méter magas, 200 méter széles *Traunfall* vizesés. A folyószakaszt a 16. században fából épített csatornával (Fallkanal) tették hajózhatóvá.

¹⁸⁵ Ti. a folyószakaszon létesített gátrendszer segítségével.

¹⁸⁶ Helyesen: Kremsmünster.

¹⁸⁷ A „Zöldfa” nevű fogadó.

¹⁸⁸ Késztség: használati vagy berendezési tárgy; *itt*: jármű.

¹⁸⁹ Míg.

¹⁹⁰ A „Fekete ló” nevű fogadóban.

¹⁹¹ Az Annette beceneve.

¹⁹² Társaságában kellemesen töltöttem az időt.

[Augusztus] 26. [Kremsmünster]

Reggel papi módon öltözködve be mentünk a' klastromba¹⁹³, felvezettettük magunkat az Apáturhoz¹⁹⁴, az pedig mulattatásunkra egy Adalbert¹⁹⁵ nevezetű Professort rendelvén schematismussal¹⁹⁶ meg ajándékozott. Meg látogattuk az állat, bogár gyűjteményeket, utóbb fel mentünk a' Museum physicumba¹⁹⁷, ott leltük a' physicae professort Mariant¹⁹⁸, ki igen nagy szivességgel, és nyájassággal fogadott. Éppen az interferenciával¹⁹⁹ experimentálkodott²⁰⁰, 's kértük folytatná²⁰¹, mivel előttünk érdekes volt a' tárgy, ő engedett kérésünknek. Utóbb a' többi műszereit is meg mutogatta. Csudáltam mennyire el vagyon látva a' leg újabb találmányokhoz²⁰² meg kíváncsi eszközökkel. Az apátur bökezüése, 's a' tudományok eránt vonzó szeretete minden hejányt be tölt. 12 lett az óra, ebédre indulánk, a' szörnyű hoszszu folyosón vigig sétálván Apáturhoz irtünk²⁰³, 's ettül az ebédlő szálába²⁰⁴ lépdeltünk. Már jelen találtuk az Officiansokat²⁰⁵. /: mert a' többi különösen²⁰⁶ ebédült. Az asztalon különös az ugrókút.²⁰⁷ A' nyári ebédlője az Apátnak, melyben ebédeltünk[,] egy roppant szála; Ebédeltünk[,] kávéztunk az apát nyári lakásában, mely több igen csinosan a'

¹⁹³ Kremsmünster 777-ben alapított Benedek-rendi apátsága a 17. század közepén barokk stílusban nyerte el végleges formáját.

¹⁹⁴ Joseph Altwirth (1767–1840) korábban a német nyelvten és a klasszika-filológia tanára, 1824-től haláláig a kremsmünsteri apátság főapátja. (*1200 Jahre Kremsmünster*. Linz, 1977, 28. o.)

¹⁹⁵ Valószínűleg Adalbert Stifter (1805–1868) osztrák író, költő, festő és pedagógus. 1818–26 közt járt a kremsmünsteri apátság gimnáziumába, az itt eltöltött éveket később élete legszebb időszakának nevezte. Ebben az iskolában kapott bevezetést a korszakhoz képest újszerű természet-, irodalom- és művészetszemléletbe. Tanára volt Marian Wolfgang Koller fizikus és csillagász (Jedlikék másik kísérője Kremsmünsterben, ld. a lentebbi lábjegyzetben), aki felkeltette érdeklődését a természettudományok iránt. 1826-tól, már az utolsó kremsmünsteri gimnáziumi évtől rendszeresen vállalt korrepetálást, tartott magánórákat. Időközben irodalmi pályára lépett, első verspróbálkozásai 1827-ben születtek meg, első prózai művét 1829–1830-ban írta meg. 1832-ben és 1833-ban sikertelenül pályázott állami tanári állásokra, 1841-től ismét magánórákat adott. Tanítványa volt többek között Metternich osztrák államminiszter fia is, akinek 1843 és 1846 között fizikát és matematikát tanított. Heckenast Gusztáv pesti nyomdász és könyvkereskedő vette pártfogásába, aki 1841–42-ben kiadta műveit, ezt követően vált sikeres íróvá. Brigitta című elbeszélése (1844, átdolgozva 1847) a 19. század közepén Magyarországon játszódik. 1848-ban Stifter haladó liberálisként támogatta a bécsi forradalmat, a Nemzetgyűlés választója lett.

¹⁹⁶ Sematizmus (*latin*): rendi névtár, a rendtartomány intézményeinek, szervezeti fölépítésének és személyeinek adattára.

¹⁹⁷ Fizikaszertárba.

¹⁹⁸ Marian Wolfgang Koller (1792–1866) kremsmünsteri bencés szerzetes. A természetrajz és a fizika tanára, majd a bölcséleti fakultás igazgatója volt, a helyi csillagvizsgálót is ő irányította (1830–1847). Utóbb a bécsi felsőoktatási udvari tanács tagja, a kultuszminisztérium miniszteri tanácsosa. Meteorológiai megfigyelésekkel foglalkozott, ő végezte az első mágneses méréseket Ausztriában. 1848-ban a bécsi tudományos akadémia tagjává választották. Számos cikke jelent meg különböző tudományos folyóiratokban a csillagászat, a fizika és a meteorológia témakörében. (*1200 Jahre Kremsmünster*. Linz, 1977, 308. o.)

¹⁹⁹ Interferencia (*latin* > *angol*): valamely közegben terjedő két vagy több hullámmozgás egymást erősítő vagy gyengítő kölcsönhatása.

²⁰⁰ Kísérletezett (*latin*). Az *experimentum* 'kísérlet, próba; tudományos kísérlet' szóból.

²⁰¹ Az *ly* helyetti *l*-ezés a nyugati palóc nyelvjárásra jellemző hangtani jelenség.

²⁰² Találmány *itt*: tudományos kutatás során elért új szellemi eredmény; új tudományos felismerés.

²⁰³ A *vígig* (végig) és *irtünk* (értünk) alakok a nyugati palóc nyelvjárás régióra – benne Szímőre, Jedlik szülőfalujára is – jellemző zárt *i*-zés (*é* > *i* hangváltás) példái.

²⁰⁴ Terem.

²⁰⁵ Officiáns (a latin *officium* szóból): a zsolozsma vezetője. Officium: a katolikus szertartásban a napi zsolozsmák egész napi rendje.

²⁰⁶ Külön. – A mássalhangzók magánhangzóközi helyzetben történő megnyúlása (*különösen* > *különössen*) a csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoportra jellemző hangtani jelenség.

²⁰⁷ Az ebédlő asztalán kisebb szökőkút működött.

legválogatottabb képekkel vagyon ki ékesítve²⁰⁸. Az után a' Mariannal és Adalbertel felmentünk a' csillagvizsgáló toronyba.²⁰⁹ Nem hittem volna[,] mennyi szép, és válogatott mint uj, mint a' leg régiebb kép gyűjtemény találtatik ezen torony alsóbb emeletyeibe!²¹⁰ A' felsőbb három /: talán négy /: tractusban²¹¹ találatnak a' csillag vizsgáláshoz tartozandó, mind igen drága műhszerek. Toronybul a' kilátás gyönyörű. Különösen mutatja a' tájékat²¹² a' legfelső kis tornyocskába helyeztetett²¹³ camera obscura²¹⁴. Innét lemenvén a' Refectoriumba²¹⁵ mentünk, hol a' legfinomabb vörös budaival²¹⁶ szolgáltak. Itt szerencsételtünk²¹⁷ a' Priorral²¹⁸, a' ki emlétette[,] hogy 15 esztendő előtt kettő vala közülünk nálok vala²¹⁹. Azután a' Bibliothekát mutatta meg Ulrik²²⁰ bibliothecarius²²¹, valami 35 ezer mind disznóbörös könyv. Az épület szép, hosszabb²²² jóval[,] de keskenyebb a' Sz.

²⁰⁸ Az *i ~ é (ékesít ~ ékesét)* hanghelyettesítés (nyílt *é-zés*) jelensége a Kisalföld déli peremén jellemző nyelvjárási jelenség.

²⁰⁹ A kremsmünsteri apátság déli szárnyát keleten az 1749–1758 közt épült, 51 méter magas, ún. „matematikai torony” zárja le, amely az egyik első magasház volt Európában. Itt található a csillagvizsgáló (Kremsmünster Sternwarte) is, ahol 1763 óta mind a mai napig (a világon a leghosszabb ideje) végeznek meteorológiai méréseket. A torony egyes emeletein a különböző tudományok gyűjteményei kaptak helyet.

²¹⁰ A humán tudományok és a művészetek a harmadik és a negyedik emeleten kaptak helyet, a műalkotások a művészeti teremben és a képgalériában láthatók. Az épület lépcsőházát számos portréfestmény, illetve Ptolemaiosz, Kepler és Tycho Brahe (1546–1601) dán csillagász szobra díszíti.

²¹¹ Traktus: épületrész; emelet.

²¹² Tájat.

²¹³ Helyezett.

²¹⁴ A camera obscura, azaz a 'sötétkamra' a legősibb fényképezőgép, amely lencse nélkül képes a képalkotásra. Egyszerű zárt doboz, melynek egyik oldalán egy kis lyuk van, ezért lyukkamerának is nevezik. A kamera előtti megvilágított téma megjelenik a nyílással szemközti oldalon. Az itt kialakult kép a valósághoz képest fejjel lefelé és oldalra fordítva áll. A felületre helyezett fényérzékeny anyagon lehetővé válik a fénykép elkészítése.

²¹⁵ Refektórium (*latin*): kolostori ebédlő.

²¹⁶ Az ún. „budai vörös” a budai borvidék egykor klasszikus bora volt, amely az 1730-as évektől az 1870-es évekig a nemzetközi kereskedelmi forgalomban is öregbítette a város hírnevét. 2011-től kormányzati támogatással próbálják újjáéleszteni a kadarka, csókaszőlő, továbbá az 1860-as évektől kékfrankos házasításával készült cuvée-t. Görög Demeter (1760–1833) író, szerkesztő, aki a szőlészet fejlesztésével is eredményesen foglalkozott, 1829-ben Bécsben kiadott *Sokféle szőlőfajoknak lajstroma...* című munkájában így írt a budai vörösről: Buda „gránát színű borával már régen tetemes kereskedést űznek a külső országokban is. Legjobb szőlőfaj a mellyből itt a veres bor készül és mellyel a szőlőknek nagyobb része bé van ültetve, a fekete kadarka, utána való a kleinschwarze, másutt rátz vagy vadfekete, tzigány szőlő [ti. a csókaszőlő].” És megjegyezte még a kadarkáról, hogy errefelé „schwarze katarker a neve, [ez] a kadarkából tsinált szó. Ez adja a jóféle veres budai bort. Aszszúja is van a jó esztendőkbén.”

²¹⁷ Volt szerencsénk találkozni. – Szerencsétlet: látogatásával megtisztel valakit.

²¹⁸ A kremsmünsteri apátság perjelével. A bencés rendben a perjel az apát utáni legfőbb rendi előljáró, az apát helyettese, az apátság házfőnöke.

²¹⁹ Vagyis 1819-ben két pannonhalmi bencés szerzetes járt látogatóban, esetleg tanult vagy tanított a kremsmünsteri apátságban. – A budai helytartótanács uralkodói parancsra 1816. október 8-án kiadott rendelete arra utasította a pannonhalmi apátságot, „...hogy egyes növendékek finomodás, csiszolódás végett külföldi monostorba küldessenek, nevezetesen Kremsmünsterbe”. Ezt a rendelkezést 1817. április 22-én visszavonták, de ettől függetlenül is járhattak, tanulhattak és taníthattak magyar bencések Kremsmünsterben, utóbbira a 20. század elején is volt példa. (*A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*. VI/A kötet. 1916, 54. o., 58. o., 482. o.; VI/B kötet. 1124. o.)

²²⁰ Ulrich (Udalricus) Hartenschneider (1781–1846), a természetrajz tanára, az apátság történetével is foglalkozott.

²²¹ Könyvtáros.

²²² Az apátságnak a déli szárnya a legnagyobb, kb. 290 méter hosszú.

Mártonynál²²³. Meg néztük a' halastavakat is, mellyek két helyett²²⁴ vannak. Estve lett, vacsorára mentünk; vacsora után az Adalbert intésire az Apát Ur alkalmatosságot²²⁵ ajánlott Steyerig²²⁶. Elhozatták a' fogadóbul jószágunkat²²⁷, és egy szobába be helyeztettek.

[Augusztus 27.]²²⁸

[Kremsmünster – Steyr – Seitenstetten: 45-50 km]

Reggel az említett mulatóink²²⁹ társaságába reggeliztünk, és elbucszván az Apáttul, és a' többtül tovább utaztunk. *Steyerbe* ebédeltünk. A' tájék itt kevesebbé volt szép. Steyerbül dél után fogadott kocsin *Seitenstettenbe*²³⁰ érénk, a' Gastmeister²³¹ Engelbert nagyon szivessen fogadott; említette hogy ő is volt [18]21diki esztendőbe Sz Mártonyba. Az után meg mutatta a' különös szépsegü kép gyűjteményt, bibliothekát /: ez nagyon helyessen épült /: mineralogicus²³² gyűjteményt, egyházi kincseket és az épületet. El mentünk a' Conventbe²³³ a' Priorhoz²³⁴ /: most nincs Apátjuk²³⁵ /: ez emlétette hogy 50 esztendő előtt²³⁶ lett volna nálok egy Sz Mártonyi Benedictinus²³⁷. Vacsoráztunk az Officians asztalnál.²³⁸ Lefeküdtünk. Rettentő vala itt a' szélvész miatt az északa.²³⁹

²²³ Ti. a pannonhalmi apátságánál. – Szent Márton (hegye): Pannonhalma régi neve.

²²⁴ Helyütt, helyen.

²²⁵ Járművet; lovas kocsit.

²²⁶ Helyesen: Steyr.

²²⁷ *Itt*: holmijainkat, csomagjainkat. – A *jószág* régies, népnyelvi jelentése: vagyontárgy; használati tárgy.

²²⁸ Jedlik a kéziratban az előző bejegyzéshez kapcsolva, gondolatjellel elválasztva írta le. Mivel a következő napról szól, a szövegkiadásban önálló bejegyzésként szerepel.

²²⁹ Akik társaságában töltötték az időt az előző napon.

²³⁰ Jedlikék az 1112-ben alapított seitenstetteni bencés apátságban (Stift Seitenstetten) szálltak meg. A kolostorépület mai formáját 1718 és 1747 között barokk stílusban nyerte el.

²³¹ Kolostori vendéggazda; vendéglátó házgondnok (*német*).

²³² Ásványtani.

²³³ Konvent (*latin*): szerzetesi közösség.

²³⁴ A bencés rendben a perjel (*latinul* prior) az apát utáni legfőbb rendi elöljáró, az apát helyettese, az apátság házfőnöke.

²³⁵ Kolumban Zehetner apát (1813–1834) elhunytá után, Jedlikék látogatásának idején a szerzetesek még nem választották meg az apátság új vezetőjét, aki végül Joseph (Josef) Gündl lett (1834–1851).

²³⁶ 1784-ben.

²³⁷ Bencés szerzetes.

²³⁸ Annál az asztalnál, amelynél a szerzetesek a zsolozsmát imádkozzák.

²³⁹ Jedlikék az éjszakai szélvihar miatt már korábban sem tudtak nyugodtan aludni. Ld. az augusztus 15-ei bejegyzést.

[Augusztus 28.]²⁴⁰

[Seitenstetten – Sonntagberg – Waidhofen (an der Ybbs): 20-25 km]

Felkeltünk[,] megnéztük a' Museum physicumot²⁴¹ /: ez mérő játék :/ felestekömlünk²⁴², és tovább utaztunk egy ujonnan nehezen fogadhatott kocsin *Sonntagbergig*²⁴³. Lent hattuk²⁴⁴ a' kocsit, fel mentünk a' hegyre²⁴⁵, szivessen fogadtak. Néztük a' tájéket, templomot²⁴⁶, mely nagyon szép; ebédeltünk. Az épület patriarchalis²⁴⁷. Le késértettünk²⁴⁸ nagy szivességgel, el bucsuztunk, és *Vaidhoferra*²⁴⁹ utaztunk.²⁵⁰

²⁴⁰ A bejegyzés dátuma a kéziratban tévesen [augusztus] 27.

²⁴¹ Fizikaszertárat.

²⁴² Fölöstököml (a német *Frühstück* 'reggeli' szóból): reggelizik.

²⁴³ Helyesen: Sonntagberg.

²⁴⁴ Hagytuk. – A *t* előtti mássalhangzó elhagyása és a hangkapcsolat helyén a *t* kettőzése (*hagytuk* > *hattuk*) a szigetközi nyelvjárásra jellemző hangtani jelenség.

²⁴⁵ A város a nevét adó, a 704 méter magas Sonntagberg hegyen fekszik.

²⁴⁶ 1706–1732 között épült barokk kegytemploma a várost jelentős zarándokhelyé tette.

²⁴⁷ A templom „patriarchalis” minősítése téves, hiszen a katolikus egyház templomainak élén a négy *patriarkális bazilika* (2006 óta pápai bazilika), Róma négy nagy bazilikája áll, ilyen rangot a sonntagbergi kegytemplom nem kapott, s csak 1964-ben nyerte el a „basilica minor” címet. Helyes jelzője: *parokiális* (parochialis), a latin *parochia* 'egyházközség, plébánia' szóból, lévén hogy plébániatemplom.

²⁴⁸ Lekisértettünk. – Az *i ~ é* hanghelyettesítés (nyílt *é*-zés) a Kisalföld déli peremén jellemző nyelvjárási jelenség.

²⁴⁹ Helyesen: Waidhofen (an der Ybbs).

²⁵⁰ Az útinapló ezzel a csonka bejegyzéssel véget ér, így befejezetlen maradt, Jedlikék további úti céljait nem ismerjük.